

УДК 821.161.2 «19»

DOI 10.31494/2412-933X-2019-1-8-111-117

FRANCOIS VILLON – VICTOR DOMONTOVYCH: BETWEEN NEW AND PAST

ФРАНСУА ВІЙОН – ВІКТОР ДОМОНТОВИЧ: МІЖ НОВИМ І МИНУЛИМ

ОЛНА НОВУК,

Doctor of Philological Sciences,
Professor

<https://orcid.org/0000000160390221>

noviop@gmail.com

Berdiansk State Pedagogical
University

✉ 4 Schmidta St.,

Berdiansk, Zaporizhzhia region,

71100

ОЛЬГА НОВИК,

доктор філологічних наук,
професор

Бердянський державний
педагогічний університет

✉ вул. Шмідта, 4

м. Бердянськ, Запорізька обл.,

71100

Original manuscript received March 28, 2019

Revised manuscript accepted April 16, 2019

ABSTRACT

The article deals with the story of Victor Domontovych "Francois Villon". The text is considered through the prism of intellectual searches of Petrova-Bera in the field of philosophical and historiosophical research.

It is established that the genre of the polite literature biography is used by the writer as a form for philosophical considerations about the crisis in society and the problem of the artist. The author and artist's problem is not just reconsidered through the prism of the crisis of centuries, the writer compares the transition from the Middle Ages to new times and changes in society at the turn of the nineteenth and twentieth centuries.

The image of Francois Villon appears due to the author's artistic embodiment of a number of acute problems: poet and society, love and money, depravity and corporeality, holiness and sinfulness, talent and corruption, life and death, etc.

Destruction of the image of the Madonna, the desirable and unattainable, is the destruction of the ideals of the artist, of his own Ego, this is the path leading to the abandonment of the ideals, and partly makes it possible for the reader to understand the tragedy of the figure of Francois Villon.

Victor Domontovych, drawing on the image of the poet of ancient times, designs the changes which occur in it under the influence of the crisis of social and personal, to the person of the beginning of the twentieth century. Thus, the author redefines the world and the person of the era of change, in particular, the creative person. At the same time in the work of Victor Domontovych Francois-poet inferior to the primacy of Francois-incarnation of the era. Fighting with himself, the rejection of the paths of conventions and prohibitions leads to the emergence of Francois as a criminal, violator of the rules of social morality. Talent is what remains with the artist, despite changes in social status, name and behavior. The author reconsiders concepts of faith and holiness, sin and punishment in times when other values are leveled, except of the power of money. In this context, the images of priests in

transitional periods, the role of religion and church are also considered. One of the key figures in the life of Villon was Guillaume, who brought up a boy with prayers in the enclosed space: a garden-church-cemetery. The young man's rival coincides with the exit from the usual space and the crisis of conviction.

Key words: Victor Domontovych, François Villon, artist, crisis, society..

Твір Віктора Домонтовича «Франсуа Війон» є унаочненням прагнення автора переосмислити долю митця і суспільства в позачасовому вимірі. Вибір постаті головного героя, вочевидь не був випадковим, оскільки Віктор Домонтович сам перебував у ситуації вибору, переоцінки цінностей.

Віктор Петров є автором праць «Історіософічні етюди», «Засади історії», «Проблема епохи» «Християнство і сучасність» та ін. Соломія Павличко зазначала: «Інтерес Петрова-Бера до історіософії цілком укладався в методологічні пошуки багатьох європейських істориків і філософів повоєнного часу. Однак його численні тексти відобразили не завершену систему поглядів, а концепцію в процесі становлення. Автор не раз повторюється, увиразнює окремі нюанси, шукає точніших формул. Можна припустити, що з цих статей у майбутньому могла б скластися окрема більша праця. Історіософські погляди Петрова мають три типові аспекти: дискретність часу й особність окремих епох, зв'язок між ними за принципом заперечення і, нарешті, відмова від ідеї розвитку. В центрі аналізу три епохи: Середньовіччя, Новий час і Наш час» [3, 317–318]. Пошуки шляхів вивчення історіософії Віктора Петрова, про які писала Соломія Павличко, увиразнилися в художніх текстах Домонтовича.

Розділ перший свого твору «Франсуа Війон» письменник назвав символічно «Янголи і поети». Філософське переосмислення світобудови очима людини Середньовіччя і людини модерного часу поєднує давнину і сучасність, уможлиблює проведення паралелей між епохами зламу, водночас демонструє становище творчої людини поза часом і повсякденням.

У відтворенні біографії відомого поета є безпосереднє джерело, претекст, на який свого часу вказував і Ю.Шерех, зазначаючи, що Віктор Домонтович скористався російським перекладом праці Ф.Карко "Гірке життя Франсуа Війона". Вочевидь зазначена праця була джерелом для відтворення моментів біографії Війона, проте це стало тільки фундаментом для філософських роздумів письменника про переломні моменти в історії.

Віктор Домонтович описав події минувшини, проектуючи роздуми про творчість на свій час, пишучи, що 15 сторіччя «стояло на зламі двох епох. Бурхлива і непевна доба. Людство задихалось од бігу. Те, чим воно жило досі, загубило свою вартість; нове, що народжувалося, ще не виявило себе. Усе було невлаштоване. Люди жили на уламках старого, в руїнах століть, в хаосі повторюваних катастроф. Кризи стали ознакою часу» [2, С. 70]. Криза зламу епох в суспільстві накладена письменником на кризу творчої особистості, яка потрапляє в конфронтацію зі світом. Елементи повсякденності автор використовує

задля увиразнення колориту епохи Франсуа Війона, бо всі інші події, мотиви і прагнення головного героя могли б існувати і в переломну епоху початку XX ст. Віра Агеєва, пишучи про жанр белетризованої біографії у творчості Віктора Домонтовича, зазначила щодо введення в текст минувшини: «Врешті, усі ці історичні дзеркала потрібні перш за все для стереоефекту, для всебічнішого осмислення власної епохи, Нашого часу як переломного, перехідного моменту до нової культурно-історичної ситуації» [1, 19].

Символічним є початок тексту повісті про Війона. Уривчасті фрази написано як аксіоми, що не обговорюються, як постулати віри релігійною людиною епохи Середньовіччя. Водночас уявлення про світ ґрунтуються тут не тільки на біблійній історії, але й на народних космогонічних міфах («Сибіл्ला і пророки»), тому постають персоніфіковані земля і сонце, небо і зорі: «Земля була пласка. Вона була нерухома й містилася в центрі всесвіту. Довкола нерухомої Землі оберталися світла: сонце, місяць, планети й зорі. Сонце сходило вранці стомившись, ішло ввечері на відпочинок. Небо протистояло землі. Речовина неба була незмінною й вічною; речовина землі – тимчасовою й мінливою. Небесному була властива довершеність, ознакою земного була недосконалість.

Найдосконалішою з геометричних фігур було коло. Рух небесних світил відбувався за колами. Ці рухи були одвіку незмінними, небесні тіла не підлягали жодним змінам. Світила були Янголи» [2, 64].

Водночас автор говорить і про дочасність всього сущого, під таку минуність буття підпадає і всесвіт: «Всесвіт був створений. Його існування було обмежене в часі й просторі. Він постав і мусив загинути» [2, 64]. Апокаліпсис, що має зруйнувати всесвіт, посилає людству знамення, лякаючи війнами, чумою, голодом і кометами. Численні біди, що переслідували людину Середньовіччя, Віктор Домонтович намагається змалювати читачеві так, щоб передати дух епохи.

Янголи біблійні – янголи міфічні – янголи-світила – янголи-поети, така своєрідна градація одного поняття в процесі філософського аналізу історіософії крізь призму зміни часів.

Рух по колу, центром якого власне стає не просто Бог, а церква, що має безмежну владу над людиною, спричинює врешті до прагнення людини розірвати це коло. Автор говорить і про почесне місце ченців у суспільстві, що прагнуло Божого і про почесне місце власників у суспільстві, які всі разом («сукупно з філософами і поліціантами») змагалися проти янголів [2, с.68].

Саме бюргерським підходом до релігії пояснюється суть реформації Лютера: «Лютер діяв в інтересах ощадності. В ньому промовляв голос бюргера. Релігію він пристосовував до понять і звичок простого ремісника, власника дрібних крамничок, майстерень, що гніздилися в примітках будинкових закутків по вузьких вуличках стиснених мурами середньовічних міст. Дух бюргерської ощадності не міг примиритися з пишновеличністю нечестивого марнотратства Риму [2, с.68]. Поява епохи Нового часу, про яку йшлося в наукових працях

Віктора Домонтовича, вимагала відмови від старих ідеалів і була прагматичною за суттю реформаторства. Оскільки змінювалися декорації світової вистави, мусили змінитися й актори – люди. Поети ж не були янголами, не могли змінити людей, тому змінювалися самі: «Зневажені янголи, затулюючи обличчя крилами, засоромлено відходили на задній план. Їх заступили люди, метушливі, самовпевнені й гордовиті. Техніки й банкіри. Біржові маклери, кіноактори, спортсмени. Соціальні й релігійні реформатори. Учені й винахідники. Будівники крематоріїв. Доглядачі в концтаборах. І всі вони однаково певні себе й однаково горді з влади свого розуму й наслідків праці своїх рук. Лютер і Кальвін. Кромвел і Робесп'єр. Копернік і Кеплер. Декарт і Кант. Стефенсон, Дізель, Рентген, Марконі. Людина поспішно простувала по шляхах прогресу! 15 століття було початком нової епохи. 20-е – її кінцем» [2, с. 69].

Письменник намагається знайти витoki жорстокості людства, причини прагнення людини до самознищення. Тож наводячи приклади шляху до прогресу як шляху до втрати людяності, автор показує корені кризи початку XX ст. в зламі епох XV ст.: «Людство вичерпало себе й свою віру в себе. Усомнившись в собі і, все ж таки намагаючись врятувати себе, воно палило людей в крематоріях, розстрілювало їх з автоматів, скидало на них бомби, міста обертало в руїни, виморювало країни голодом. Воно замикало мільйони людей в концтабори, і, обітявши людям загальну ситість, годувало їх баландою. В вишках довкола оточених дротом концтаборів стояли кулемети. Ідея провини втратила свій індивідуальний характер. З особистої вона стала сукупною карою не особи і зробленого нею вчинку, а кляси, народу або організації. Людство більше не довіряло собі. В самознищенні воно шукало для себе порятунку.

15 століття, як і наш теперішній час, стояло на зламі двох епох. Бурхлива і непевна доба. Людство задихалось од бігу. Те, чим воно жило досі, загубило свою вартість: нове, що народжувалося, ще не виявило себе. Усе було невлаштоване. Люди жили на уламках старого, в руїнах століть, в хаосі повторюваних катастроф. Кризи стали ознакою часу» [2, с.70].

Саме кризи людства і людяності призвели до того, що поетам залишилася роль янголів – захисників Людини. Та тільки поети могли щось довести людині, тільки виводячи її зі стану байдужості, а отже будучи не святими, а такими само грішними, розуміючи всі зваби життя, знаючі всі людські слабкості. Тому образ Франсуа Війона набуває символічного звучання: «Поет Франсуа Монкорб'є, що згодом прибрав собі ім'я Війона, жив ще тоді, коли люди свято вірили, що сонце обертається довкола землі. І коли в наступному столітті Копернік (1473–1543) почав доводити протилежне, Льюєр назвав його дурнем, і Мелянхтон оцінював це відкриття як недоречну витівку, підказану жадобою сенсацій та нахилом до парадоксальності [2, с.73]. Саме проблема відносності знання, істини і правильності вчинків, робила становище людини в світі непевним, а будь-які переконання – недовговічними. Поезія ж попри все не могла бути без переконання, хоча

б у власній правоті поета, якщо не в вірі у вищу справедливість. Можливо, саме тому образ Війона приваблював Віктора Домонтовича-митця.

Письменник створив дещо романтизований художній образ Поета поза епохами: «Не зважаючи ні на що – арешти, допити, погрози, катування, кари, вигнання, голод – він стверджував себе, протиставивши себе й волю свого «я» цілому світові. З своєї хиткої слабкості він кував крицю рядків своїх поезій. Більше в нього не було віри ні в що, жадної іншої віри, окрім віри в свої вірші.

Він не переписував житій святих. Він не розмальовував фарбами закрукти чільних літер на пергаменті псалтиру. Він описував життя таким, яким воно було, життя злодіїв, повій, убивць, життя, сповнене сорому, стида й жалю. Це наше тутешнє злиденнє й убогє і в жалюгідному убозтві своєму завжди радісне і завжди надміру привабливе земнє життя. Янголи зникли зі світу. За нового часу їх заступили поети [2, с.72].

Автором переосмислюються поняття віри і святості, гріха й покари в часи, коли нівелюються інші цінності, окрім влади грошей. У цьому контексті розглянуто і образи священників у перехідні епохи, роль релігії та церкви. Однією з ключових постатей у житті Війона змальовано метра Гільйома, який виховував хлопчика молитвами у замкненому просторі: сад-церква-цвинтар. Бунт юнака співпадає з виходом зі звичного простору і кризою переконань.

Франсуа, який вийшов за межі простору святості врешті також поринає в сумніви і пошуки себе то в гріховності, то в молитві: «Лихоманка молитви створювала ілюзію заспокоєння, полегшення, що тривало мить. Заради цієї миті він годинами, розкинувши руки хрестом, лежав нерухомий на холодних кам'яних плитах Notre Dame перед олтарем Серця Ісуса. Він спав на голих дошках. Постом і безсонням він зводив нерви до становища найвищої напруги» [2, с. 90]. Проте всі ці дії, навіть носіння розп'яття з цвяхами під сорочкою, не могли дати душевної рівноваги закоханому.

Криза людства, непевності завтрашнього дня, «см'ятіння катастроф» поєдналася в поета з особистісною кризою інстинктів та руйнівного кохання. Художній опис кохання Франсуа, яке могло б стати осяйним почуттям, Віктор Домонтович описує піднесено: «І тоді прийшло кохання. Воно прийшло, як грозів злива після задушливої спеки гарячого літнього дня. В життя Франсуа Війона, бакаляра й поета, автора бордельних поезій, писаних для розваги веселих дівчат і хлопців, прийшла любов» [2, с.88].

Образ коханої постає як ідеальний образ жінки-музи, жінки-мадонни: Подібно до Мадонни була вона прекрасна, далека й недосяжна. Він любив її згідно з основними правилами умоглядної науки про чотири добродії. Франсуа не намагався наблизитися. Далека, вона була прекрасна своєю недосяжністю. Що недосяжніша, то прекрасніша.

Коли на вулиці, на прогулянці, йдучи або виходячи з меси, вона кидала на нього побіжний погляд, він відчував, що задихається. Йому

здавалося, що він поринає в потоки сяючого світла. Схвильований несказаними почуттями, засліплений сяйвом, він був ладен упасти долі перед нею, Найвродливішою з Дам [2, с.88].

Розуміння того, що Мадонна існує насправді тільки в уяві поета, Франсуа не хотів і не міг допустити, оскільки саме це знищувало його самого. Віктор Домонтович простежує не просто шлях від святенника до гульвіси, у повісті відбивається перелом у світогляді юнака. Руйнування образу Мадонни-музи, бажаної і недосяжної, є знищенням ідеалів митця, його власного «Я», це шлях, що веде до відмови від ідеалів, шлях до так званої уніфікації [2, с.94], і почасти дає розуміння читачеві трагічності постаті Франсуа Війона.

Почуття безвиході, неприйняття ворожого і чужого світу автор підкреслює завдяки образу кола. Коло як найдосконаліша геометрична фігура середньовіччя, як символ чіткої ієрархії минулої геоцентричної епохи, руйнується як руйнується світ почуттів Франсуа Війона, в центрі якого була ідеалізована кохана. Такий паралелізм є художнім втіленням авторського задуму змалювання кризової епохи.

Віктор Домонтович, послуговуючись образом поета давніх часів, проектує зміни, які відбуваються у Війона під впливом кризи суспільної і особистої, на людину початку ХХ ст., тим самим переосмислює і світ, і людину епохи змін, а надто, людину творчу.

Образ Франсуа-поета у тексті Віктора Домонтовича поступається першістю образу Франсуа-втілення епохи, навіть якщо проектувати першу частину повісті і вислів «янголи поступилися місцем поетам». Боротьба закоханого Війона зі самим собою, відмова від шляху умовностей і заборон призводить до появи в тексті образу Франсуа-злочинця, порушника норм суспільної моралі. Талант поета – це те, що залишається у Війона попри зміни соціального статусу, імені й поведінки, те що він хоче покласти до ніг прекрасної Дами, але для неї важливіші гроші. Ніці вчинки, життя альфонса, і врешті, приниження своєї коханої, вбивство суперника, – все це не викликає прямої негації автора стосовно головного героя.

У повісті ж відомий французький поет постає перед вибором, але час, в який він живе, вже сам його вибрав. Очима українського письменника ХХ ст. бачимо життєпис людини, яка виривається зі стереотипів середньовіччя, руйнує і творить водночас. Митець не став янголом, тож суспільство робить з нього злочинця. Проблеми вибору шляху в переломну епоху, кохання і зради, поета і суспільства органічно поєднуються Віктором Домонтовичем у калейдоскопі життєвих подій Франсуа Війона, художньо переосмислюються, провокують читача до філософських узагальнень.

Література

1. Агеева В. Дзеркала й задзеркала Віктора Домонтович/ Віра Агеева // Домонтович Віктор. Самотній мандрівник простежує по самотній дорозі (Романізовані біографії. Оповідання, роман). – К., 2012. – С. 1–19.

2. Домонтович В. Проза: В 3-х т. / ред. й супр. ст. Ю. Шевельова. [Мюнхен] : Сучасність. Т. 3. – 558 с.

3. Павличко С. Теорія літератури / Передм/ Марії Зубрицької. – К.: видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 679 с.

4. Шевельов Ю. Шостий у Ґроні // Домонтович В. Проза: В 3 т. – Нью-Йорк: Сучасність, 1988. – Т 3. – С. 505–556.

5. Шерех Ю. Віктор Петров, як я його бачив // Юрій Шерех. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеологія: В 3 т. – Харків, 1998. – Т. 2. – С. 88–96.

References

1. Aheieva V. Dzerkala y zadzerkallia Viktora Domontovych/ Vira Aheieva // Domontovych Viktor. Samotnii mandrivnyk prostuie po samotnii dorozii (Romanizovani biohrafii. Opovidannia, roman). – K., 2012. – S. 1–19.

2. Domontovych V. Proza: V 3-kh t. / red. y supr. st. Yu. Shevelova. [Miunkhen] : Suchasnist. T. 3. – 558 s.

3. Pavlychko S. Teoriia literatury / Peredm. Marii Zubrytskoi. – K., 2002. – 679 s.

4. Shevelov Yu. Shostyi u groni // Domontovych V. Proza: V 3 t. – Niu-York: Suchasnist, 1988. – Т 3. – С. 505–556.

5. Sherekh Yu. Viktor Petrov, yak ya yoho bachyv // Yu. Sherekh. Porohy i zaporizhzhia. Literatura. Mystetstvo. Ideolohiia: V 3 t.— Kharkiv, 1998. – Т. 2. – С. 88–96.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується повість Віктора Домонтовича «Франсуа Війон». Текст розглядається крізь призму інтелектуальних пошуків Петрова-Бера у царині філософських та-історіософських досліджень.

Встановлено, що жанр белетризованої біографії письменник використовує як форму для філософських міркувань про кризи в суспільстві і проблему митця. Проблема митця і суспільства автором переосмислюється не просто крізь призму кризи віків, письменник здійснює зіставлення переходу від Середньовіччя до нових часів і зміни в суспільстві на переломі XIX–XX ст.

Образ Франсуа Війона постає завдяки авторському художньому втіленню низки гострих проблем: поет і суспільство, кохання і гроші, розпуста і тілесність, святість і ґріховність, талант і продажність, життя і смерть тощо.

Руйнування образу Мадонни-музи, бажаної і недосяжної, є знищенням ідеалів митця, його власного «Я», це шлях, що веде до відмови від ідеалів, і почасти уможлиблює для читача розуміння трагічності постаті Франсуа Війона.

Віктор Домонтович, послугуючись образом поета давніх часів, проєктує зміни, які в ньому відбуваються під впливом кризи суспільної і особистої, на людину початку XX ст. Таким чином автор переосмислює і світ, і людину епохи змін, зокрема людину творчу. При цьому у творі Віктора Домонтовича Франсуа-поет поступається першістю Франсуа-втіленню епохи. Боротьба з самим собою, відмова від шляху умовностей і заборон призводить до появи Франсуа-злочинця, порушника норм суспільної моралі. Талант – це те, що залишається у митця, попри зміни соціального статусу, імені й поведінки. Автором переосмислюються поняття віри і святості, ґріха й покари в часи, коли нівелюються інші цінності, окрім влади грошей. У цьому контексті розглянуто і образи священників у перехідні епохи, роль релігії та церкви. Однією з ключових постатей у житті Війона змальовано метра Гльйома, який виховував хлопчика молитвами у замкненому просторі: сад-церква-цивтар. Бунт юнака співпадає з виходом зі звичного простору і кризою переконань.

Ключові слова: Віктор Домонтович, Франсуа Війон, митець, криза, суспільство.